

A 15. századi órskönyvből származó és a híveket védelmező, démonokat elűző isteni jobbot ábrázoló képen a Notre-Dame környezetéből magasan kiemelkedő homlokzata.

NOVÁK VERONIKA

A FŐVÁROS FŐ TEMPLOMA A NOTRE-DAME

A Notre-Dame egy jelkép, amiről az elmúlt napokban nagyon sok helyen szó esett. De vajon minek a jelképe? Mit reprezentál? Kinek a temploma? Párizsé? Franciaországé? A kereszténységé? Az európai vagy éppen az egyetemes kultúráé? A többértelműség már fennállt a székesegyház történetének korábbi időszakában is, amikor a katolikus egyház, az önállóságra törekvő több százezres nagyváros és a központosított hatalom kiépítésén munkálkodó királyok mind igyekeztek kihasználni a nagy templom nyújtotta lehetőségeket.

A Notre-Dame.
Ismeretlen fotográfus, 1870 körül

A székesegyház a középkor utolsó századaiban és a kora újkor folyamán rendkívül fontos szerepet játszott Párizs életében vallási, kulturális és társadalmi szempontból is, de emellett erősen kötődött a királyi hatalomhoz, közvetlen ellenőrzése pedig egy papi testület, a székeskáptalan és az ezzel néha rivalizáló párizsi püspök alá tartozott. Ahhoz, hogy ezt a sokféle szerepet és jelentést megértjük, érdemes talán azzal kezdeni, hogy mi nem volt a Notre-Dame.

KIÉ A NOTRE-DAME?

Bár a Notre-Dame nyilvánvalóan a középkori Párizs legnagyobb temploma volt, a város védőszentjeinek nem (csak)

ez adott otthont. Párizs több védőszent pártfogását is élvezi, akik jellemzően a 3–5. században, a kereszténység helyi terjedésének időszakában éltek. Szent Dénes a város első püspöke és evangélikálója, aki a Montmartre hegyén halt mártírhálát, majd halála után csodás módon felkelt, fejét a hóra alá vette, és néhány kilométert elsétált arra a helyre, ahol nyugodni kívánt – itt épült fel a róla elnevezett Saint-Denis-apátság és bazilika. Szent Marcellus a 4–5. században volt a város püspöke, az ő ereklyéit a Notre-Dame-ban őrizték, Szent Genována pedig az 5. században védelmezte a várost biztatással, imádsággal és élelemosztással Attila, más ellenségek és a járványok ellen, ereklyéjét a róla elnevezett apátságban tisztelték. A 15–18. században őt tartották a város igazi védelmezőjének, ereklyetartóját vész, például háború, betegség vagy rossz időjárás esetén körmenetben hordozták végig a városon, és úgy tartották, hogy garantált a hatása.

A városi vezetés sem a Notre-Dame-ot tartotta saját szakrális központjának, hanem a városház melletti Saint-

Jean-en-Grève-templomot. A város legnevesebb ereklyéi sem a Notre-Dame-ot ragyogták be: a városvédő Szent Genována garantált hatású relikviái mellett nagy tisztelet övezett egy „helyben keletkezett” ereklyecsoprotot, egy szent ostyát és egy kést. 1290-ben a szent ostyát megszerezték a helyi zsidók, és hogy próbára tegyék, valóban Krisztus testét rejti-e, törrel megszurkálták és forró vízbe dobták, mire az ostya vérezni kezdett. A csodás ostyát a Saint-Jean-en-Grève-, a tört pedig a Billettes-templomban őrizték.

A legnagyobb helyi ereklyekincsnek azonban Krisztus szenvedésének szent tárgyai számítottak, amelyeket IX. Szent Lajos szerzett meg és hozott Párizsba a 13. század közepén. A Töviskoronát, a Szent Lándzsát, az Igaz Kereszt egy darabját és a többi értékes relikviát azonban nem a Notre-Dame-ban helyezte el az uralkodó, hanem külön ereklyetartót építtetett nekik, a Sainte-Chapelle-kápolnát a királyi palota udvarában, nem messze a katedrálístól. Ez a templom vált így a királyi vallásosság központjává, nagypénteken maga

Matthieu Merian térképe 1615-ből. A Notre-Dame mellett és mögött kivehető a fallal körülvett kolostor a kanonikházakkal és a püspöki palotával. A Cité szigetének ezt a csücskét valójában a katedrális negyede foglalta el.

a király emelte a magasba és mutatta fel a híveknek a szent ereklyéket.

A király plébániatemploma szintén nem a Notre-Dame volt, hanem a Louvre mellett álló Saint-Germain-l'Auxerrois. A nagy uralkodói rítusok sem a székesegyházhoz kötődtek: a francia királyokat a reimsi katedrálisban szentelték fel, haláluk után pedig a Saint-Denis-bazilika fogadta be testüket.

A NAGYVÁROSI TEMPLOM

A Szajna szigetén, a Citén álló Notre-Dame legszorosabb értelemben a párizsi püspök és a székeskáptalan temploma volt. A káptalant körülbelül ötven kanonok alkotta, akik a Notre-Dame melletti kolostor kanonokházaiban laktak. Alapvetően a templomi liturgikus szolgálatért feleltek, misét mondtak, énekeltek, ám emellett számos egyéb feladatot is elláttak. Igazgatták a káptalan birtokait és jövedelmeit, gondoskodtak a templomi szolgálat anyagi kereteiről, gyertyákról, karbantartásról, ellenőrizték a katedrális alá tartozó számos templom működését, és bíraskodtak a joghatóságuk alá tartozó, városon kívüli és belüli területek lakóinak peres ügyein. Emellett ők tartották ellenőrzésük alatt a párizsi egyházmegye alsó fokú iskoláit is, és az egyik kanonok volt a nagy hírű párizsi egyetem, a Sorbonne kancellárja, aki a hallgatók diplomáit kiadta. A kanonokok közül sokan tanítottak az egyetemen, jogászok, orvosok, asztrológusok is tartoztak közéjük.

A káptalan gondoskodása alatt működött a katedrális bejáratával szemben, a Szajna partján felépült hatalmas ispotály (Hôtel-Dieu) is, amely nem annyira kórház, mint a szegények, idősök, árva és elesettek menedékhelye volt a középkor folyamán. A székesegyházat így valójában egy kis városnegyed vette körül, amelyben a hozzá legszorosabban kötődő papok éltek, akiket közben számos más intézményhez és közösséghez is fűztek szálak.

A káptalan mellett a párizsi püspök is igényt tartott a katedrálisra, a püspöki palota is a nagytemplom szomszédságában állt. A párizsi püspök a párizsi egyházmegye feje volt, 400 plébánia tartozott alá, és hatalmas birtokai voltak a fővároson belül és kívül, ahol földesúri hatalmat gyakorolt. A katedrális fölött mind a két egyházi szereplő, a káptalan és a püspök is ellenőrzést kívánt gyakorolni, ám úgy tűnik, a középkor végére ebből a versengésből a káptalan került ki győztesen – annak tagjai voltak igazán otthon a templomban.

A Notre-Dame jogi szempontból is speciális terület volt. A székesegyház előtti nyílt tér, a Parvis – amely a paradís, vagyis Paradicsomkert szóból eredt – a templom egyfajta meghosszabbításaként működött. A püspök és a székeskáptalan által hozott ítéleteket itt hajtották végre: bullákat égettek, kiátkozásokat hirdettek ki, méltatlan papokat taszítottak ki a papi rendből. A bíraskodás és az ítélet-végrehajtás mellett a templom különleges jogi státuszának része volt a menedékjog is: a templomba menekülőket nem adták át az igazságszolgáltatásnak. A Cité szigetének így körülbelül egynegyedét a Notre-Dame és annak „tartozékai”, a kanonokházak, a püspöki palota, az ispotály, a templom előtti tér tették ki, amelynek lakói, egyháziak és világiak, hatalmasságok, tudósok és szegények külön törvények által irányított települést alkottak.

Ezt a legszorosabb kört kiegészítették egyéb egyháziak, a székesegyháztól függő templomok, kápolnák papjai, akik itt is vállaltak misemondást. Emellett a Notre-Dame több vallásos testvérségnek, konfraternitásnak adott ot-

A gyermek Anjou II. Lajos érkezését bemutató 15. századi miniaturán a párizsi panoráma realiztikusan ábrázolt elemei jelennek meg, az erődök, középen a Notre-Dame és a Sainte-Chapelle, valamint a „száz templomtorony”.

hont, amelyek vagy mesterségekhez kötődtek, vagy pedig valamilyen speciális vallásos célt követtek. Ez azt jelenti, hogy az íjászok, a vargák és az aranyművesek, valamint a Szent Ágoston vagy éppen a Szent Kozma és Damján konfraternitás tagjai is részt vettek a katedrális liturgikus életében, saját ünnepeikkel rendelkeztek, miséket mondtak. Ez a szélesebb kör, laikusok és egyháziak vegyesen, szintén valamilyen módon magukénak vallották a katedrális.

A VÁROS SZÖVETÉBEN

A párizsiak legnagyobb része – Párizsban már a 14–18. században is kétszáz ezer és félmillió közötti ember élt – nem kötődött ilyen szorosan a katedrálishoz, az mégis fontos szerepet játszott az életükben. A templom ugyanis

Amikor hosszú polgárháborús évek után Párizs behódolt IV. Henriknek 1594-ben, a nemrég katolikus hitre tért király egyenesen a Notre-Dame-ba vonult.

a város kellős közepén helyezkedett el, magasan kiemelkedett az általában három-négy szintes házak közül, így messziről is látható volt. Ráadásul ekkoriban, bár léteztek utcanevek, házszámok viszont még nem, és az utcák nevét sem írták még ki jól látható helyekre. Emiatt a tájékozódásban a ma-inál jóval erősebben támaszkodtak a híres épületekre, palotákra, forgalmas kereszteződésekre – és természetesen a templomokra. Amikor hivatalos iratokban, peranyagokban lacímekre vagy megtörtént eseményekre utalnak, gyakran hivatkoznak arra, hogy egyik vagy másik templomhoz közel laktak, vagy éppen ott gyilkoltak meg valakit. Mivel azonban a Notre-Dame-ot egy sajátos egyházi városnegyed vette körül, személyes események helyhez kötésében nem játszott kiemelkedően nagy szerepet a többi templomhoz képest.

Annál jelentősebb a súlya, amikor a város egészére vonatkozó forrásokban próbáljuk megragadni a jelenlétét. Egy, a 15. és 17. század közötti krónikákat, városismertetéseket és külföldi utazók útleírásait vizsgáló elemzés arra az

eredményre jutott, hogy Párizs leggyakrabban említett „tereptárgyai” ekkoriban a királyi palota, a Notre-Dame, a Szajna és a városfalak. Beszédesebb az is, hogyan ábrázolták Párizst a középkor végi miniatúrákon: a város távlati képén a tornyok, elsősorban a templomtornyok rajzolódnak ki, ez határozza meg a várossziluetet, éppen úgy, ahogy manapság a felhőkarcolók. Ez a jellegzetesség valójában általánosnak mondható: a középkori pecséteken a városokat jellemzően falak és kapuk jelenítik meg.

A 16. századtól egyre népszerűbbé váló madártávlati városportrékon, vedutákon és a korai, az épületeket a sítóból kiemelkedő homlokzattal, realiztikusan ábrázoló városalaprajzokon a városfalak jól kivehetően körülhatárolják a települést, és a lakóházak egyhangú, sematikus ábrázolt tömegéből a templomtornyok, illetve a világi hatalom palotái és erődjei eltűnt arányokkal emelkednek ki. A különböző műfajokban tetten érhető ábrázolásmódnak az esztétikai hatáson kívül szimbolikus üzenete is van: a város eszerint élesen elkülönül a vidéktől, sajátos, különleges világot alkot, melyben a magasba nyúló tornyok jelenítik meg az értékeket és a rangsort, az ég felé törekvést és a hatalmat.

Ha az idealizált, Isten felé nyújtó város képéről a tényleges templomok

és vallásgyakorlat felé fordulunk, ott is meghatározhatjuk a Notre-Dame jelentőségét. A mondás szerint Párizsnak 100 templomtornya volt, amely 30-40 plébániatemplom, tucatnyi szerzetesi rendház, illetve az ispotályokhoz, egyetemi kollégiumokhoz tartozó kisebb kápolnák épületét díszítette. Érdemes a Notre-Dame-katedrális ezeknek az egyházi épületeknek a sorába is beilleszteni. A templomok és temetők ekkoriban nemcsak az imádság keretei voltak, hanem afféle találkahelyek, sétálásra és beszélgetésre alkalmas helyszínek, ahol pletykálgodtak vagy éppen üzletet kötöttek az emberek. A londoni Szent Pál-katedrális főhajóját ekkoriban „Paul’s walk” emlegették, annyira összefonódott a helyi hírek, szóbeszéd áramlásával. Hasonló lehetett a szerepe a Notre-Dame-nak is.

Ha a szigorúan vett vallásos életet nézzük, ez a párizsiak és a korszak többi embere számára is elsősorban a saját plébániatemplomaikhoz kötődött, ide jártak vasárnaponként és az egyházi ünnepeken, ide vitték kereszteltetni a gyermekeiket, s a liturgikus év szokásos körmenetei, például az úrnap processziók is a plébániák területét járták körül. Ezt a szűk, helyi keretet Párizsban néhány nagy ünnep alkalmával lépték csak át, ilyen volt például a virágvasárnapi körmenet, ahol Jézus jeruzsálemi bevonulását ismételték

meg: a menet Párizsban a városfal mellett álló Sainte-Geneviève-apátságtól indult és a Notre-Dame-ig haladt. Az apátság jelenítette meg a Jeruzsálemen kívüli területet, a Szajna hídja a szent város kapuját, a Notre-Dame pedig magát a szent várost.

A keresztyáró napokon (*rogationes*), vagyis a mennybemenetel előtti három napon tartott körmenetek, a falusi és városi közösségek határait több irányban is átlépve, mindenütt kimentek a lakott területeken túlra, egészen a szántóföldekig. Párizsban ezt a kintbent kettősséget a központi Notre-Dame és néhány periferikus szentély, a Montmartre vagy ismételten a Sainte-Geneviève-apátság jelképezte. Ezeket a nagy ünnepeken Párizs egy nagy közösségként mutakozott meg, melynek a katedrális jelentette a fókuszpontját.

Vészhelyzet esetén is egységbe forrt a város a vallásos rítusokon keresztül. Háborús vagy természeti veszedelem idején az egész várost bejáró, a plébániákat egyesítő körmeneteket tartottak. Ilyen volt a Szent Genovéva ereklyéjét körbehordozó, leggyakrabban a rossz időjárás miatt tartott menet, amely azonban erősen kötődött a Notre-Dame-hoz is. A katedrálisban őrzött Szent Marcellus-ereklyét vitték fel a Sainte-Geneviève-apátságba, hogy „lehívja” a szentet. A két ereklye együtt vett részt a körmeneten – mely az apátságtól a katedrálisig tartott –, majd a szentmise után Marcellus egy darabig „elkísérte” Genovévát a hazafelé vezető úton. A teljes szertartás akár 7-8 órát is igénybe vehetett.

Az egyéb vészhelyzet, háborús veszély vagy járvány miatt tartott könyörgő körmenetek változó célpontok – templomok – felé haladtak, ám a Notre-Dame majd minden szerepet játszott, ez jelentette ugyanis a kiindulási pontot, itt gyülekeztek a különböző plébániákról érkező csoportok, hogy együtt induljanak el a körmenetben. A templom tehát a város vallási központja volt, ami azonban nem a hétköznapokban, hanem inkább a különleges, örömteli vagy éppen veszélyes helyzetekben vált kitapinthatóvá.

A KIRÁLY ÉS A KATEDRÁLIS

A vallásos körmenetek jó átvezetést kínálnak a nagypolitika és a Notre-Dame kapcsolatának megvizsgálásához. Ezekben az évszázadokban ugyanis virágzott a politikai körmenetek gyakorlata,

amelyek a nagypolitikai történésekhez egészen szorosan kötődve reflektáltak az eseményekre, és nyílt propaganda-eszközként támogatták az uralkodó hatalmát. Amint egy-egy győzelem vagy békekötés híre megérkezett a fővárosba, a politikai vezetés azonnal üzenetet küldött a Notre-Dame-káptalannak, hogy szervezzen körmenetet. Az első reakció a jó hírekre a *Te Deum* éneklése volt, ezt néhány órán belül meg tudta szervezni a káptalan, majd másnap vagy harmadnap tartották meg a városi utcákat bejáró hálaadó körmenetet, amelyre elhívták a többi párizsi egyházi intézményt is.

A korszak tájékoztatási viszonyai között valójában ezek az egyházi szertartások jelentették a hírek elterjesztésének leggyorsabb csatornáit. A katonai-diplomáciai tematika mellett a körmenetek legfontosabb okai a király személyéhez, egészségéhez, családjához kapcsolódtak. Könyörgő körmenetet tartottak az uralkodó betegsége idején, hálát adtak, ha felépült, megházasodott vagy gyermeke született. Ezek az egyházi szertartások nem kizárólagosan a Notre-Dame-hoz kötődtek, vidéki nagyvárosok templomaiban is tarthattak ilyeneket, és más párizsi templomok is váltak körmeneti célpontokká, a lényeg az egyházi formák, szertartások politikai felhasználása, illetve a dinasztia és az uralkodó középpontba helyezése, nagy

tetteinek, győzelmeinek magasztalása. A Notre-Dame épülete azonban néhány speciálisan ide tartozó szertartással valódi politikai eszközzé vált a középkor és a kora újkor századaiban. Kialakult például az a szokás, hogy a háborúkban zsákmányolt zászlókat a hadvezérek elküldik Párizsba, hogy ott a katedrálisban kitűzzék őket. François-Henri Montmorency, Luxemburg hercege XIV. Lajos hadvezéréként olyan sok győzelmet aratott, hogy az 1690-es években elnevezték őt a Notre-Dame kárpitosának (*tapissier*), mert az általa küldött színes zászlók szinte elborították a templom falait.

A dinasztikus események ennél jóval erősebben rányomták bélyegüket a templomra. Mivel azonban a királyi rítusok legjelentősebb részét más templomok már „megszerezték maguknak”, nehezen formálódott ki a Notre-Dame jellegzetes szerepe. Sem a királyi esküvők, sem a koronázások, sem a temetések nem itt zajlottak, de valamilyen módon a katedrális mégis csatlakozott ezekhez a szertartásokhoz.

A 15. század eleji Franciaország krónikáját díszítő kép Dagobert frank királyt ábrázolja, a háttérben pedig a középkor végi Párizs sziluettje bontakozik ki a számtalan templomtoronnyal.

A francia királyok házasságkötései nem voltak helyhez kötve, az egyik leg-híresebb azonban éppen a Notre-Dame-katedrálisban zajlott. 1572-ben IX. Károly francia király húga hozzáment távoli unokatestvéréhez, Navarrai Henrikhez. A gond csak az volt, hogy Henrik a református vallást követte, és az éppen ekkor pusztító francia vallásháborúban a királlyal ellenséges pártot vezetett. Saját esküvőjén így be sem lépett a katolikus templomba, hanem megállt a templom előtti téren, és kívárta, míg a többiek misét hallgatnak. A házasság sokak elégedetlenségét kiváltotta, és a katolikus főurak megragadták az alkalmat, hogy a városba sereglő hugenotta vezetőket „likvidálják”, amely akció aztán több napig tartó általános mészárlásba toroklott Párizsban, majd vidéken is folytatódott. A Notre-Dame-i esküvőből kiinduló Szent Bertalan-éj „évszaka” így több tízezer áldozatot követelt szerte Franciaországban.

Bár a francia királyokat Reimsben szentelték fel, egy középkori koronázás Párizsban is jutott. 1431 decemberében a Notre-Dame-ban koronázták francia királlyá Lancaster VI. Henriket, egy tízéves kisfiút, aki melleleg angol király is volt. Henrik néhány évtizeddel később mindkét koronáját elvesztette, az 1450-es években seregeit kiszorították a francia területekről, így végződött a százéves háború, majd unokatestvérei maguknak követelték az angol trónt, ez pedig a rózsák háborújának kezdetét jelentette.

AZ URALKODÓI REPREZENTÁCIÓ SZÍNTERE

A reimsi királykoronázások után azonban a szokások szerint egy olyan szertartás következett, amely kifejezetten Párizsban és a katedrálisban kötődött. Amikor ugyanis az újonnan felkent király bevonult a fővárosba, valójában azt ünnepelték meg, hogy az uralkodó első ízben találkozik hű alattvalóival, akik őt elfogadják királyuknak. Ez a ceremónia szigorú szertartásrendet követett, a király mindig Saint-Denis városa felől, északról érkezett, a Saint-Denis-kapun át lépett be Párizsba, a kapu előtt fo-

gadta őt a városi vezetés és a királyi intézmények személyzete, majd az uralkodó és díszes kísérete végigvonult a városban, átkelt a Szajnán és a Notre-Dame-katedrális zárt kapujáig haladt. Itt a székesegyház személyzete fogadta, akik csak akkor nyitották ki a kapukat, amikor a király megesküdtött, hogy megtartja a katedrális kiváltságait.

A bevonulás útvonalát feldíszítették, a házakat befedték drága szövetekkel, és tucatnyi helyen élőképeket mutatnak be a királynak a jó kormányzásról, a királyi erényekről, Jézus életéről, vagy éppen vadászjelenetekkel, akrobatamutatóványokkal szórakoztatták a nézőket. A 16. század folyamán ezeket a tanító jellegű élőképeket felváltották a diadalív, az uralkodót dicsőítő, antikizáló díszítések. Szokás ezt úgy értelmezni, hogy az abszolutizmus felé haladó francia királyok egyre kevésbé fogadták el, hogy saját alattvalóik tanácsokat, elvárásokat fogalmazzanak meg velük szemben, vagyis ők mondják meg nekik, hogyan is kell uralkodni.

Frank és francia királyokat a kora középkor óta temettek a Saint-Denis-

bazilikába, ez azonban 1000 körül, a Capetingekkel vált szinte törvényszerűvé. A 13. század közepén Szent Lajos király felújította, újrendezte a királyi síremlékeket, amelyek így a három egymást követő, Meroving-, Karoling- és Capeting-dinasztia folyamatosságát fejezték ki. A középkor végétől néhány kiváló hadvezér – mint például a százéves háború hőse, Bertrand du Guesclin – is elnyerte a kiváltságot, hogy a királyi nekropoliszban nyugalomra helyeztesse a testét. A középkor utolsó századaiban szokássá vált, hogy az elhunyt királyt a Notre-Dame-székesegyházban ravatalozzák fel, gyászmisét mondanak érte, majd másnap innen indult a temetési menet a Saint-Denis-bazilika felé.

Ez szinte a fordítottja volt a király első bevonulásának: ugyanazt az utat járta be az elhunyt uralkodó teste, mint annak idején, csak ellenkező irányban, és ezen a ceremónián is hatalmas tömeg vett részt. A merénylet áldozatául esett IV. Henrik volt az utolsó király, akinél így zajlott a szertartás 1610-ben. A későbbi uralkodók teste már nem maradt egy éjszakán át

Mária Terézia francia királyné, a párizsi Notre-Dame patrónusa. Charles Beaubrun és ifj. Henri Beaubrun alkotása, 1670 körül

A Notre-Dame belső tere 1670-ben

a katedrálisban, hanem néhány nappal vagy héttel a temetés után mondtak itt gyászmisét értük *in absentia*, a holttest nélkül. Ez nem akadályozta meg, hogy elképesztően nagy összegeket költsenek gyertyákra és a templom feldíszítésére: gyakorlatilag fekete bársonnyal vonták be a katedrális belsejét, ami néha többre került, mint a következő király koronázási ünnepsége vagy esküvője.

A 16. századtól kezdve a Notre-Dame-ban mondott gyászmise illusztris halottak egyre szélesebb körének járt ki. Eleinte a királyi család tagjait, királynékat, királyi gyermekeket és unokákat tiszteltek meg vele, akik gyakran a királyok mellett, a Saint-Denis-bazilikában nyertek nyughelyet is. Majd olyan hírességek is elnyerték a notre-dame-i gyászmise kiváltságát, akik máshova temetkeztek. Először a királyi vérből származó hercegek, a dinasztia rokonai, majd a 16. században olyan hadvezérek is részesültek a szertartásban, akik királyuk szolgálatában, a csatatéren estek el. A 17. századtól a főminiszterekért, Richelieu, Mazarin és Fleury bíborosokért is mondtak itt gyászmisét.

A század második felében, a hatalmára igencsak féltékeny XIV. Lajos uralkodása alatt csak két hadvezér nyerte el a kegyet, hogy halála után a Notre-Dame-ban emlékezzenek meg róla: Nagy Condé és Turenne, akik valóban a hadviselés zsenijeit voltak. Ekkoriban új csoport jelent meg az illusztris halottak között, majd a 18. századra túlnyomó többségre jutottak: az idegen uralkodók, akik a dinasztiaával vérokonságban vagy házassági kapcsolat-

ban álltak, bár ez nem volt kötelező elem. Protestáns uralkodókért nem mondtak gyászmisét, és választott vezetőkért sem, így a velencei dózsák és a pápák kimaradtak az elbúcsúztatott hírességek sorából.

A ceremóniák révén a Notre-Dame nem csekély részt szerzett a francia monarchia reprezentációjában: fontos elemévé vált a király hatalomba kerülésének, állandó szerepet kapott az uralkodói dicsőség (*gloire*) hirdetésében, majd a gyászszertartások révén dinasztikus ravatalozóhellyé, a király szolgálatában elhunytak nemzeti panteonjává, végül az uralkodócsalád nemzetközi kapcsolatrendszerének megjelenítőjévé vált.

A ceremóniák mellett kézzelfogható jegyei is voltak a királyok székesegyházi jelenlétének. A Notre-Dame homlokzatán 28 koronás alak szobra látható. Eredetileg lehet, hogy Júda vezetőit ábrázolták, ám már a 13. század végén azt gondolták, hogy ezek valójában a francia királyok. A nagy klasszikus gótikus katedrálisokon, Chartres, Reims és Amiens székesegyházain mind megjelennek a francia uralkodók, változó létszámban. 1300 körül Szép Fülöp francia király újabb királygalériát hozott létre, mégpedig a királyi palota, a Palais nagytermében, ahol felállította az addigi összes francia király szobrát. A sorozat egészen I. Ferencig, a 16. század elejéig bővült, majd 1618-ban egy tűzvészben elpusztult. A Notre-Dame királygalériájának szobrait a francia forradalom alatt zúzták szét.

A Notre-Dame főoltára is a francia királyok dinasztikus céljaihoz kötődik.

XIII. Lajos hosszú évek gyermektelensége után, 1636-ban felajánlotta magát és országát is Szűz Máriának, illetve elrendelte az augusztus 15-én, Mária mennybevételekor tartott körmeneteket. Amikor 1638-ban megszületett a várva várt fiú utód, a leendő XIV. Lajos, akinek másik neve Dieudonné, tehát „Istenadta” lett, apja elnyerte fogadalmá gyümölcsét. Viszonzásul megígérte, hogy új főoltárt készíttet a Notre-Dame számára, de fogadalmát csak XIV. Lajos váltotta valóra jóval később, a 18. század elején: így készült el Nicolas Coustou Pietája és a mellette felállított, XIII. és XIV. Lajost ábrázoló királyszobrok, melyek viszonylagos ép-ségben átvészelték a tüzesetet is.

Az ispotály koldusaitól a tudós kanonokokig, az oszlopok között pletykálgató párizsi lakosoktól a fekete bársonnyal bevont templom közepén, gyertyák és fáklyák között felravatalozott királyokig és egyéb hatalmasságokig a Notre-Dame rendkívül sokféle embernek nyújtott otthont, menedéket, figyelmet, vált az imádság helyszínévé vagy éppen a dinasztikus propaganda színpadává. Franciaország fővárosának fő temploma (*l'église capitale de la ville capitale de France*), ahogy egy 17. század végi forrás nevezte, nem hagyta magát egyszerűen meghatározni már ekkoriban sem. ♦